

Det græske epos

Mundtlig tradition

Efter den mykenske storhedstid omkring 1200 f.Kr. fulgte en fattig periode i Grækenland, hvor de gamle borge blev hærget af nye indvandrere fra nord, dorerne.

En del grækere søgte over på den anden side af Det ægæiske Hav og koloniserede Lilleasiens vestkyst. Denne 1. kolonisation førte i de efterfølgende århundreder til en ny opblomstring af græsk kultur, nu præget af egentlige bydannelser. Den græske bystat, πόλις, opstod således i Jonien og bredte sig under den 2. kolonisation til store dele af Middelhavets og Sortehavets kystområder.

Den mykenske periode blev ikke glemt i århundrederne mellem dorervandringen og kolonisationen. Omvandrede rapsoder, skjalde, vidste at berette sagn om gamle dage, om helte og guder, om Mykene og Troja. Nye rapsoder overtog forgængernes sagnstof, som kunne suppleres og ændres inden for de rammer, mundtlig tradition sætter. Af det store sagnstof udskiltes med tiden to store epos'er, Iliaden og Odysseen, Iliaden om Akilleus' vrede og Odysseen om helten Odysseus' længsel efter at gense hjemmet på øen Ithaka.

Det verdensbillede og de værdibegreber, der kendetegner Iliaden og Odysseen, afspejler en udvikling fra monarki over aristokrati til tyranni og begyndende demokrati. Opfatter man den vrede Akilleus som repræsentant for et oprørske aristokrati, viser Iliaden en overgang fra monarki til aristokrati. Og når Odysseus gør en ende på bejlernes skamløse optræden i Odysseen, er det naturligt at betragte Odysseus som den gode tyran, der stopper aristokraternes udnyttelse af den jævne befolkning. Således fortolket afspejler Iliaden en ældre fase i den politiske udvikling end Odysseen.

Selve skildringen af kampformen, heltenes udstyr og f.eks. Trojas beliggenhed viser imidlertid, at rapsoderne også har haft en bevidsthed og viden om tider, der lå længe før deres egen. Enkelte elementer som omtalen af den attiske helt Theseus peger derimod frem mod tiden omkring 530 f.Kr., hvor de to homeriske epos'er blev nedskrevet i Athen og derved fandt deres endelige form.

Form og indhold

Det græske epos skildrer et heroisk univers, hvor mennesket er underlagt skæbnen og gudernes tilfældige luner. Den viden gør ikke helten passiv; det heroiske består netop i heltens vilje til at kæmpe, selv når kampen er tabt på forhånd.

I det heroiske univers er det begreber som ære og slægt, livet sættes ind på, for kun gennem ry og efterkommere kan helten sikre sig udødelighed. Anden form for udødelighed findes ikke i det homeriske verdensbillede.

Rapsoden giver sin skildring af personerne bredde og dybde. Personerne karakteriseres både gennem deres egne tale og handlinger og gennem omgivelsernes udsagn og reaktioner. Et møde som det mellem Odysseus og Nausikaa på fajakernes strand i 6.sang af Odysseen er således typisk. Både Nausikaa og Odysseus skildres såvel gennem egne handlinger og taler som omgivelsernes reaktioner og udsagn.

Skildringen anskueliggøres for tilhørerne gennem udstrakt anvendelse af billeder, såvel sammenligninger, metaforer som hele lignelser, sædvanligvis taget fra naturen og den hverdag, der er tilhørerens, d.v.s. hverdagen i og omkring den græske bystat.

Netop den bredt malende skildring, den episke bredde, er et typisk træk ved mundtlig overlevering, som går tabt, når litteraturen bliver bundet til skriften. En forfatter har ikke samme forråd af papyrus som en rapsode har af tid, og en læser har heller ikke samme tålmodighed som en tilhører. Det er først og fremmest som tilhører, man vil forstå at værdsætte en malende og bred skildring.

Det græske epos er blevet fremført som sang til ledsagelse af lyrespil. Fremførelsen er bundet til en bestemt rytme, versemål, der giver epos'et en ganske særlig karakter.

Den metriske form

Det græske epos er bundet til det versemål, der kaldes heksameter, da det består af seks, ἑξ, versefødder, μέτρα. Hver verselinje består af seks daktyler (1 lang stavelse efterfulgt af 2 korte); en daktyl kan erstattes af en spondæ (2 lange stavelser) eller af trochæ (1 lang og 1 kort stavelse). Den femte versefod er sædvanligvis en daktyl, medens den sjette og sidste versefod aldrig er en daktyl. Undtagelsesvis kan femte versefod være en spondæ, man taler da om en *spondiacus*. Betoningen ligger på den første lange stavelse i hver versefod. I princippet ser et heksameter således ud:

— — — — — —

Det stadigt gentagne heksameter med sin faldende rytme giver det græske epos et storladent og uafvendeligt præg. Valget mellem daktyler, spondæer og trochæer giver imidlertid rapsoden mulighed for at farve skildringen; mange daktyler gør et vers let, medens mange spondæer giver tyngde og kraft. Således vil digteren ofte anvende ord, der giver mange daktyler, når han skildrer f.eks. nymfers lette dans, medens en tung kampscene indbyder til at vælge ord med mange spondæer, der vil give slagene lydlig kraft. Således er den metriske form med til at understrege det episke indhold.

Men formen sætter også nogle rammer for den digteriske frihed, man taler om metrisk tvang. Ord og ordforbindelser med mere end 2 korte stavelser efter hinanden kan ikke anvendes i et heksameter. Derfor har digteren brug for et særligt sprog, der kan løse de problemer, den metriske tvang giver.

Det episke sprog

Det homeriske epos anvender som basis den joniske dialekt, således som den har været anvendt i Jonien omkring 600 f.Kr. Men hertil føjes en række episke ord, nogle af gammel og andre af ukendt oprindelse, ligesom digteren har mulighed for at bruge former fra andre dialekter, f.eks. æolisk. Hertil kommer mange attiske former, der anvendes parallelt med de ældre joniske.

Det er således ikke et talt sprog, rapsoderne har anvendt til den episke digtning, men snarere et kunstsprog. De mange ejendommelige ord og ordformer har derfor allerede fra begyndelsen bidraget til at give Iliaden og Odysseen et præg af svunden fortid og heroisk storhed.

Episke virkemidler

Det græske epos betjener sig af en række særlige virkemidler; nogle er primært betinget af den metriske tvang, andre giver fremstillingen dybde og bredde. Man bemærker især følgende episke virkemidler¹⁾:

Episke navne: digteren vælger navne, der passer til personen, således hedder prinsessen hos fajakerne *Nausikaa* i VI,16 og hendes bedstefader *Nausithoos* i VI,7. I begge navne indgår det græske ord for skib: *naus*, for skibe er netop det, der kendetegner fajakernes folk. Episke navne gives især til bipersoner.

1. Alle eksempler er taget fra Wilsters oversættelse af Odysseen.

Patronymica: en del vigtige personer, mennesker såvel som guder, kan benævnes ved en afledning af deres faders navn, således hedder Zeus *Kronion* efter sin fader Kronos i I,386.

Epitheta ornantia: mennesker og guder forbindes ofte med et eller flere bestemte prydende adjektiver, epitheta ornantia, også når pryddjektivet kan forekomme irrelevant eller i direkte modstrid med situationen. Således kaldes Odysseus *den hærdede Konning* i VI,1. Athene omtales ofte som *lysblaaøiede Jomfru*, således i I,44.

Metaforer: metaforen overfører en egenskab fra et begreb til et andet. Planter kan blomstre, det kan mennesker ikke, men alligevel forstår man godt udtrykket *blomstrende Svendbørn* i VI,63.

Undertiden er et epitheton ornans, pryddjektiv, tillige en metafor, f.eks. *hærdede* om Odysseus i VI,1. Strengt taget er det kun jern, der hærdes gennem en hårdhændet proces, men Odysseus er som et stykke stål, der kun bliver stærkere af modgang²⁾.

Sammenligninger: sammenligningen er beslægtet med metaforen, men den indledes med et lille forbehold, et *som* eller *ligesom*. En typisk sammenligning findes i VI,17, hvor Nausikaa sammenlignes med *en himmelsk Gudinde*.

Homeriske lignelser: lignelsen er en fyldig sammenligning med en hel lille handling; sammenligningen er som et billede, medens lignelsen har filmisk karakter. Lignelsen indledes og afsluttes gerne med et *som* eller *således*, så ingen kan være tvivl om, hvor lignelsen begynder, og hvor virkeligheden tager over.

Lignelsen tages enten fra naturen eller tilhørernes dagligdag, således sammenlignes Nausikaa i VI,102-109 med gudinden Artemis, der er på jagt i naturen, medens Athene pynter Odysseus på samme måde, som en smed forgylder et sølvkar i VI,232-235.

Formelvers: ganske mange både hele og halve vers gentages som en formel, det gælder således indledninger til direkte tale, f.eks. *Ham gjensvared Athene, den lysblaaøiede Jomfru* i f.eks. I,44, I,80 og I,178.

Teksternes overlevering

Følgende oversigt giver nogle årstal og begivenheder, der er væsentlige for forståelsen af teksternes overlevering og virkningshistorie.

- 2000 f.Kr. Indoeuropæere på vandring når frem til Middelhavslandene.
- 1600 f.Kr. Kreta blomstrer. Den minoiske kultur.
- 1200 f.Kr. Mykenes storhedstid. Kretisk-mykenisk kultur.
- 1192 f.Kr. Troja siges at være indtaget af grækerne.
- 900 f.Kr. Den 1. kolonisation: Jonien bliver græsk kulturområde.
- 800 f.Kr. Den græske bystat, πόλις, opstår i Jonien.
- 776 f.Kr. De første olympiske lege. Grækerne bruger dette år som deres år 1.
- 750-550 f.Kr. Den 2. kolonisation: græske kolonier langs Middelhavets og Sortehavets kyster.
- 1200-550 f.K Mundtlig tradition med omvandrende skjalde, rapsoder, der synger om heltene fra Mykene og Troja.
- 600 f.Kr. En skjald i Jonien, man kalder *Homer*, samler sagnene til *Iliaden* og *Odysseen*. Iliadens tema er Akilleus's vrede, Odysseens tema er Odysseus's længsel efter hjemmet, nostalgi, dannet af νόστος, hjemkomst, og ἄλγος, smertefuld længsel.

2. Den danske oversætter Wilster har tilladt sig nogle friheder i valget af metaforer. Netop metaforen *den hærdede Konning* er Wilsters opfindelse; den græske tekst omtaler blot Odysseus som *polytlas* = *den meget udholdende*. Trods disse friheder giver Wilster et ganske godt indtryk af den græske grundtekst.

- 530 f.Kr. De homeriske sange reciteres ved panathenæerfesten i Athen. Iliaden og Odysseen nedskrives på initiativ af en af Peisistratiderne og har derved fundet deres endelige form. Iliaden og Odysseen bliver fra nu af en væsentlig del af den fællesgræske kultur.
- 480-430 f.Kr. Athens politiske storhedstid.
- 480-300 f.Kr. Athens kulturelle storhedstid. De tre tragikere: Aiskhylos, Sofokles og Euripides anvender det homeriske sagnstof i en demokratisk kontekst³⁾.
- c.390 f.Kr. Platon vil forbyde Homer i sin utopiske stat.
- c.225 f.Kr. De lærde i Alexandria drøfter det homeriske spørgsmål. Eratosthenes sætter Trojas fald til 1192 f.Kr.
- 30-19 f.Kr. Vergil anvender Iliaden og Odysseen som forbillede for sit latinske epos om Roms mytiske grundlæggelse, Æneiden.
- 100-400 e.Kr. Man går fra papyrusruller til håndskrifter af pergament.
- 395 e.Kr. Romerriget deles i Det Østromerske Rige med græsk som sprog og Det Vestromerske Rige med latin som sprog.
- c.400 e.Kr. Den Hellige Augustin beklager sit manglende kendskab til græsk.
- 400-1400 Næsten intet kendskab til græsk sprog i Vesteuropa.
- c.1450 Gutenberg opfinder bogtrykkerkunsten.
- 1453 Osmannerne besætter Konstantinopel. Grækenland bliver osmannisk område. Lærde grækere flygter med deres håndskrifter til Vesteuropa og bidrager derved til *renæssancen*, der bl.a. kendetegnes ved fornyet kendskab til græsk sprog og kultur i Vesteuropa.
- 1488 *Editio princeps* (førsteudgave) af Iliaden på græsk, besørget af Demetrios Chalcondyles og trykt i Firenze.
- 1821-1827 Den Græske Frihedskrig.
- 1836 Iliaden udkommer på dansk, oversat af Christian Wilster.
- 1837 Odysseen udkommer på dansk, oversat af Christian Wilster.
- 1870 Heinrich Schliemann genfinder Troja og siden Mykene.
- 1954 Odysseen udkommer i prosaoversættelse af Otto Gelsted.
- 1955 Iliaden udkommer i prosaoversættelse af Otto Gelsted.
- 1999 Iliaden udkommer i nyoversættelse ved Otto Steen Due.
- 2002 Odysseen udkommer i nyoversættelse ved Otto Steen Due.

I dag: Fortsat diskussion blandt forskerne om Iliadens og Odysseens tilblivelsesproces, sandhedsværdi og verdensbillede⁴⁾.

BJ / 28. august 2007

3. I nyere tid har den tyske forfatterinde *Crista Wolf* genanvendt det homeriske sagnstof i romanen *Kassandra* til at beskrive, hvad der sker med mennesker under et militaristisk regime. Romanen udkom i dansk oversættelse på forlaget Vindrose i 1984.

4. Vilhelm Grønbaek forsøger at indkredse livsopfattelsen og værdibegreberne hos Homer i værket: *Hellas. Kultur og Religion. Bind I. Adelstiden. Gyldendal 1961.*